
H. A. ENNO VAN GELDER OVER "HET AESTHETISCHE BESTANDDEEL VAN GESCHIEDKUNDIGE VOORSTELLINGEN".

Met het risico beschuldigd te worden van het ontduiken van auteursrechten wagen wij het er toch op een fragment op te nemen uit het boek van Dr. H.A. Enno van Gelder, "Prof. Dr. Johan Huizinga - gedachten en beelden uit zijn werk" (Utrecht, 1947).

Wij doen dit omdat de visie van Van Gelder op de rede van Huizinga niet onbelangrijk is als aanvulling op het voorgaande artikel van Saskia Govaërt - Oosten.

"Dat de verschijning der R e c h t s b r o n n e n zo lang op zich liet wachten, zal wel zijn verklaring vinden in een gebeurtenis van buitengewone betekenis in Huizinga's leven, die de voorbereiding dezer uitgave en van de Haarlemse voordracht voor enkele jaren onderbrak: zijn benoeming tot hoogleraar in de geschiedenis te Groningen, als opvolger van den naar Leiden vertrokken Bussemaker. Op 4 November 1905 aanvaardde hij dit ambt met het uitspreken van een rede over H e t a e s t h e t i s c h e b e s t a n d d e e l v a n g e s c h i e d k u n d i g e v o o r s t e l l i n g e n. Die rede is een "confessie", gelijk hijzelf zegt, de belijdenis van te behoren tot de richting; die juist in die eerste jaren der 20e eeuw geruchtmakend verzet aantekende tegen het positivisme der natuurphilosophie. Het waren Rickert en Windelband, die de geschiedenis, als de voornameste der geesteswetenschappen in lijnrechte oppositie tegenover de natuurwetenschappen stelden, en Huizinga stemt met hen in, "dat het historische leven nimmer kan worden gekend in den vorm van algemeene begrippen, slechts in werkelijkheden, en dat derhalve de individualisering, het onderzoek van de bijzondere gebeurtenissen altijd hoofdzaak van de geschiedversching zal moeten blijven" en belijdt "in de tweede plaats de overtuiging, dat het universeel karakter der historische wetenschap door elke toepassing van een systematische richtsnoer schade lijdt" (1). Moet daarmede de historie uit de rij der wetenschappen overgebracht worden naar de kunsten? Niet door haar het wetenschappelijk karakter te ontzeggen of te ontnemen! De geschiedenis is ook volgens Huizinga een echte wetenschap, al werkt zij met andere methoden dan de exacte; zij heeft echter een nauwe verwantschap met de kunst. En alweer niet, omdat zij haar resultaten in "mooie" vorm moet geven, maar omdat zij op gelijke wijze als de kunst streeft naar de vorming van een "beeld", omdat de verbeelding in de totstandkoming van onze historische voorstellingen een grote rol speelt, niet als "fantasie" (dat is 't gebied van den kunstenaar), maar letterlijke als "verbeelding". Geen sprake kan er bij haar zijn "van logisch gedefinieerde algemeenheden" (2) en met instemming haalt hij Windelband aan: "Voor den his-

toricus bestaat de taak, een of ander beeld van het verleden in zijn volledig individueel karakter opnieuw te doen leven in denkbeeldige tegenwoordigheid. Hij heeft een datgene wat eens werkelijk geweest is, een dergelijke taak te vervullen als de kunstenaar aan datgene wat in zijn fantasie is" (3). "Maar", gaat de jonge hoogleraar verder, "dan rijst meteen de vraag: Wat kan men opnieuw meeleven? Wat anders dan het leven van menschen, en wel individuele menschen, niet van groepen of klassen". Object der geschiedenis kan dus alleen zijn menselijk handelen, en dit kunnen wij nooit onder exacte wetten brengen, mogen wij nimmer te veel systematiseren. Het hartstocht waarschuwt Huizinga ervoor "al die mannen vol van haat en toorn en waan te herleiden tot een bundel staatkundige of economische potenties". En weer eens met zijn rijk beeldend talent, illustreert hij deze these met de beklantenis, van een van Robespierre's belagers, die sprak van de "groene oogen van den Incorruptible", als de reden, waarom hij op 9 Thermidor voor diens doodvonnis stemde. Robespierre, als elk mens een zielkundig raadsel, niet in een systeem te voegen, maar te herschoppen door te pogen de gewaarwordingen en aandoeningen, de redeneringen en driften, de vreugden en de smart, en de wraakgevoelens nooits te doorleven in onze geest, door onze verbeelding, en deze verbeelding in zo groot mogelijke aanschouwelijkheid ("hoofdvoorwaarde van de historische begripsvorming") aan anderen te demonstrenen, zie daar de taak van den historicus (4). En dit meeleven te doen in de grootst mogelijke breedheid van geest, "de hoogst bereikbare objectiviteit", zegt Huizinga, zo stelt hij zich zijn taak, nu hij de jonge historici zal gaan opleiden tot hun ambt, dat evenzeer is dat van den onderzoeker als van den docent. Hij prijst zich daarbij gelukkig in deze tijd van "historisme" te leven, dat is voor hem "een zeer algemeene, sterk ontwikkelde aesthetische ontvankelijkheid" (5), die het ons, 20e-eeuwers, mogelijk maakt, "tegelijk Van Eyck en Rembrandt, het Rococo en Millet te genieten, rationalist te zijn met Diderot en calvinist met de Gouzen". Alweer de visueel aangelegde Huizinga, die in zijn voorbeeld eerst vier schilders noemt en dan pas - en nog maar twee - namen ontleend aan het filosofisch-religieuze leven.

Ik citeer nog twee passages uit de rede, die haar diepste zin openbaren, maar tegelijk aangeven waarom Huizinga zelf zo uitstekend aan de door hem gestelde eisen van de historische wetenschap beantwoorden kon: zijn subtiel en brede geest en zijn fijnverzorgde, beeldende stijl. Eerst deze veelzeggende zin: "Hoe sterker zijn psychologische fantasie, hoe ruimer en veelzijdiger zijn eigen geestesleven, des te fijnere ontdekkingen zijn hem gegeven op het gebied van psychologische samenhangen", en dan dit einde van zijn inaugurele rede, zich tot zijn studenten richtend: "Zich in de aandoening van het schoone te verlustigen is niet het dagelijksch werk van den historicus. Morgen zullen wij afdalen van het vergezicht der theorie tot het mijnwerk van den critischen arbeid. Maar laat ons dan van dat vergezicht de herinnering behouden, hoe ruim en schoon de wereld rondom ons is. Van tijd tot tijd moet men zich verheffen boven den beperkten dwang van den noosten arbeid, om in het licht der theorie opnieuw te voelen, dat onze krachten beperkt zijn, doch de

geschiedenis universeel, opnieuw te voelen de diepe verantwoordelijkheid van den historicus, die, hoe duidelijker het hem bewust wordt, dat hem slechts een subjectief verstaan gegeven is, des te vaster het oog gericht zal houden op het ideaal van objectieve waarheid, dat in hem rust". Zo Huizinga aan den aanvang van zijn professoraat, zijn werk tot op de laatste dag zou bewijzen, dat hij zich van die verantwoordelijkheid en van die grenzen bewust bleef en tegelijk dat ideaal heel dicht wist te benaderen.

Dat daarbij een sterk beeldend vermogen en een fijn ontwikkeld aesthetisch gevoel absolute voorwaarden zijn, is voor hem vanzelfsprekend: "De historicus moet, terwijl hij het verleden zelf naspeurt in al zijn uitingen, ter verhoging van de aanschouwelijkheid de kunst van het verleden zien, de letterkunde lezen. Doch hij moet evengoed de natuur ingaan en over weiden en heuvelen wandelen, totdat hij in het verleden ook de zon kan zien schijnen" (6). Huizinga heeft in zijn Groningse jaren deze, zijn eigen, aansporing letterlijk gevolgd: hij heeft, om het verleden volledig te leren kennen, de kunst der Van Eycks, Memline en Van der Weyden gezien niet alleen, maar geschouwd en doorschouwd, en de letterkunde dier dagen, Georges Chastollain, Olivier de la Marche en Jean Molinet, Froissart, Christine de Pisan en al die anderen, die de wereld beschreven, critiseerden of verheerlijkten, waarin de Bourgondische hertogen leefden. Hij heeft, figuurlijk, gedwaald door die groene weiden met talloze bloemen, die de landschappen vormen op de werken der Vlaamse primitieven, hij heeft op de heuvels gestaan en de vergezichten langs de welverende rivierdalen bewonderd en hij heeft er de zon gevonden, die dat verleden verlicht en verlicht. Van die omzwervingen heeft hij een hele portefeuillo schetsen thuisgebracht, die hij in stille uren verwerkte tot enkele buitengewoon fijne etsen, gloedwarm in hun timbre, fors van licht en donker, minutieus uitgewerkt in het détail, als ware hij bij Van der Goes zelf in de leer geweest, en tot een enkel breed opgezet olieverfschilderij, prachtig gecomponeerd, warm in de verf, sprankelend van leven en fijn van détail, een waardig pendant van de "Aanbidding van het Lam" van Jan en Hubert van Eyck. Het breed opgezette veeldelig schilderstuk kennen wij als *Herfsttij der Middeleeuwen*, de eerste dier kleinere etsen draagt de titel *Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef...*"

E.A. Enno van Gelder, "Prof. Dr. Joan Huizinga - gedachten en beelden uit zijn werk". (Utrecht, 1947) pp. 6 - 10.

Noten:

1. Aesthetisch bestanddeel, blz. 8.
2. Ibidem, 17.
3. Ibidem, 18.
4. Ibidem, 27.
5. Ibidem, 27.
6. Ibidem, 31.